SJEĆANJA NA NEKE OMLADINSKE AKTIVNOSTI 1941. GODINE U CRIKVENICI

Vladimir Uremović

Bez najave rata hitlerovske horde napale su Jugoslaviju u zoru 6. travnja 1941. Avioni njemačke Luftwaffe bombardirali su Beograd, a nekako su istodobno talijanski lovački avioni mitraljirali kraj Crikvenice i oštetili jedan ribarski brodić. Toga su se dana Nijemci hvalili u radio-vijestima uspješnim bombardiranjem Beograda i potapljanjem nekog velikog broda ispred Crikvenice.

U narednih nekoliko dana raspala se jugoslavenska vojska i najzad je 17. travnja 1941. potpisana bezuvjetna kapitulacija, a kralj sa svojom vladom bježi iz zemlje. U međuvremenu brat Slavka Kvaternika, Petar Kvaternik (kao rezervni oficir na službi u Crikvenici) s balkona današnje Lučke ispostave na Trgu Nikole Cara broj 1 izvještava iznenađeni i apatični narod Crikvenice o proglašenju »Nezavisne Države Hrvatske« s Pavelićem na čelu. Iste noći oficiri ratne mornarice s desetak mornara iz baze u Selcima ubijaju Petra Kvaternika ispred tadašnje pošte (danas Jugobanka). Dva dana kasnije umarširale su u Crikvenicu talijanske okupatorske čete i u Crikvenici se sve do kapitulacije Italije (8. rujna 1943) nalazilo sjedište talijanskog Petog armijskog korpusa.

Svi su se ovi događaji munjevito zbivali naočigled crikveničke omladine. Jasno je da prema svim tim nenadanim, ali i sudbonosnim danima omladina nije mogla ostati ravnodušna. Mnogi se omladinci i usprkos laskavim obećanjima nisu priklonili okupatoru, već su svoju mržnju nastojali i javno iskazivati.

U takvim okolnostima i raspoloženju već je u prvim danima okupacije, tj. sredinom ljeta, počeo organizirani rad omladine. Za to su postojala dva razloga:

Prvi: U Crikvenici je bilo vrlo prihvatljivo i pogodno tlo za otpor okupatoru zbog urođene mržnje prema agresivnim i bezobzirnim fašistima. Njihov drski i grubi postupak prema nekim dijelovima Jugoslavije i prema narodu Istre, Rijeke i Slovenskog primorja bio je dobro poznat u ovim krajevima i izazivao je prezir. Na tim osnovama dolazio je nacionalni momenat do punog izražaja.

Drugi: Socijalno oslobođenje bila je isto tako jaka komponenta u organiziranju otpora.

Napredne ideje već su dulje vremena u ovim krajevima puštale korijenje. Trebalo je samo da jedna organizirana snaga poveže sva nastojanja i da se odlučno krene u borbu za narodna prava. I usprkos represalijama napredne su se ideje širile, pa ni stavljanje izvan zakona nosilaca tih ideja nije moglo spriječiti njihovo razbuktavanje. Ideje velike oktobarske revolucije ostavile su ovdje dubok trag, a izbori u prvim godinama Kraljevine SHS jasno su ukazivali na sve veću snagu Komunističke partije u ovom kraju. Ni Obznana nije više mogla potpuno ugasiti njeno djelovanje. Naprotiv, ilegalni rad kalio je i pripremao njene članove i simpatizere za velike događaje i veliku borbu koja je neizbježno morala doći.

Mnogi stanovnici ovoga kraja, koji su trbuhom za kruhom odlazili na rad u druge krajeve zemlje ili u inozemstvo, te omladinci koji su odlazili na školovanje u veće gradove, vrlo su rano počeli upijati i prihvaćati napredne ideje s kojima su se sve više upoznavali. Jedino su u realizaciji takvih ideja naslućivali izlaz iz konfuzne političke situacije stare Jugoslavije.

Treba spomenuti da je određenom usmjerivanju pridonijela i čitaonica u Crikvenici i čitaonice u okolnim mjestima koje su u stvari bile rasadišta tih ideja. Nije stoga nimalo čudno da je iz Crikvenice i njene neposredne okolice otišao niz dobrovoljaca boraca u Španjolsku. Mnogi su omladinci već prije kontaktirali s njima u širenju tih ideja. Osim »Španaca«, uz ostale svakako treba spomenuti: Karla Radila, Martina Cara kovača, Otmara Banka, Iva Matijevića-Montlajsa te Boža Žandara.

Na ovako pripremljenom terenu zbivali su se ti sudbonosni događaji 1941.

U okupiranom Zagrebu, a i u mnogim drugim mjestima, već su u ljetu 1941. počele organizirane diverzije. Okupator i njegove sluge odgovarali su na te diverzije odmazdama i represalijama. Tako je i u Crikvenici u to doba došlo do prvih hapšenja, pa su među prvima bili uhapšeni Ivo Matijević, Milan Šepić, Šimo Car, Otmar Banko i omladinac student Ljubo Stipanić. Svi su oni ubrzo i bez suđenja pušteni na slobodu.

U Crikvenici, iako pod talijanskom okupacijom, imenovan je bio i postavljen »Ustaški logor« i »Logor ustaške mladeži«. Iz tih logora provođene su akcije okupljanja mladeži, ali bezuspješno. Nijedan rođeni mještanin nije se htio aktivirati, pa su stoga organizatori bili prisiljeni da iz Senja dovedu nekoliko omladinaca. Kako ni to nije pomoglo, nezadovoljne ustaške vlasti objavile su »Proglas« kojim se omladina poziva da se uključi u tzv. »Časnu radnu službu«, jer se u protivnom ni đaci ni studenti neće iduće školske godine moći upisati na daljnje školovanje ili studiranje, a radnička omladina neće moći nastaviti naukovanje, ako na takvu »dobrovoljnom« radu ne provede mjesec dana.

Te su mjere prisilile velik broj omladinaca da se prijavi na taj obvezni rad. Međutim, kako se uskoro pokazalo, to je mjesto uspjeha

bila kobna greška organizatora. Tamo se na okupu našla i radnička i srednjoškolska te studentska omladina, pa je to bilo najpovoljnije mjesto za širenje antifašističkih i naprednih ideja. Tu su se, nadohvat ruku okupatora, rađale i stvarale jezgre buduće antifašističke omladinske organizacije. To je bilo omogućeno svakodnevnim sastajanjem i razmjenjivanjem misli. Sastanci na drugim mjestima sigurno bi pobuđivali sumnju, a ovdje su bili kamuflirani uz prisilni rad.

U toku tih zbivanja jedan je događaj djelovao kao snažan pokretač u aktiviranju omladinaca, a odigrao se baš u okviru te radne službe. Jednog dana kasnog ljeta 1941. omladinci su bili pozvani da se okupe na nogometnom igralištu gdje je trebalo da budu raspoređeni u radne jedinice i upućeni na radilišta. Međutim, nekako u isto vrijeme na igralište je stigla i skupina talijanskih vojnika s namjerom da odigraju nogometnu utakmicu. Očito je bilo da se ustaše i Talijani nisu prethodno dogovorili kada će kome biti na raspolaganju igralište. Omladinci su tu situaciju iskoristili i na inzistiranje Talijana nisu se htjeli udaljiti s igrališta, već su ih počeli zadirkivati i dobacivati im pogrde. Talijanski vojnici su postali provokativni, na što su im omladnici odgovorili protufašističkim parolama i ismijavanjem na račun njihova kukavičluka. Taj je incident ubrzo prerastao i u fizičko obračunavanje, kojom su prilikom Talijani izvukli kraći kraj. Omladinci su ih gađali kamenjem, pa je čak bilo i ranjenih. Intervencijom oficira i predstavnika civilnih vlasti okončan je taj sukob.

Dakako da ovaj prvi ozbiljniji incident u Crikvenici nije ostao bez odjeka. Svagdje se prepričavalo o tučnjavi, a sam događaj ohrabrio je omladince i još ih više zbližio, i odjeci toga sukoba počeli su davati plodove. Partijska organizacija vidjela je u incidentu spontani izraz gnjeva i želje za otporom okupatoru. Zato je ovaj događaj, uz druge važne činioce, odigrao ulogu impulsa, pa se Odbor omladine aktivirao na okupljanju simpatizera i na formiranju više aktivnih ilegalnih omladinskih grupa. Tako su u okviru tzv. »Časne radne službe« nikle organizirane omladinske grupe koje su konspirativnim kanalima imale izravnu vezu s partijskom organizacijom.

Potrebno je naglasiti da prve grupe organiziranih omladinaca nisu stvarane samo ovdje već su se i u drugim dijelovima Crikvenice i njene najbliže okolice formirale slične grupe drugim ilegalnim kanalima. Disciplina i konspiracija u grupama, međutim, bila je već od samog početka izvanredna. Direktiva je bila: »što manje znati o drugima«, kako za slučaj prokazivanja ne bi i ostale grupe bile komprimitirane i otkrivene, a svaka je znatiželja odmah u začetku bila potiskivana.

Crikvenica je cijela jednako disala. Svi su se osjećali članovima velike i jedinstvene organizacije koje se rad i te kako svakim danom sve više osjećao na terenu. To je omogućilo da rad svakog pojedinca ili grupe bude i nepoznat i konspirativan, ali se sveukupna djelatnost organizacije jasno i na svakom koraku osjećala. To je bilo očito cijelom stanovništvu, ali isto tako i neprijatelju koji je upravo zbog takva rada bio dezinformiran, zbunjen i nemoćan.

U takvoj se atmosferi rad na organiziranju i aktiviranju omladine razvijao vrlo brzo. Velika zasluga za takav razvoj pripada Dušanu Cvetiću čija je hrabrost i neustrašivi karakter unosio snagu i mladenački entuzijazam u redove svih omladinskih grupa. On je vrlo uspješno i smjelo povezivao sve niti i direktive viših foruma, prenosio ih na grupe te koordinirao aktivnost svih omladinskih grupa. I sâm je on u početku bio u radnoj službi i vrlo rano počeo u njoj organizirati omladince. Iako je njegova prisutnost u »radnoj službi« (kao jednog od nižih rukovodilaca te službe) u početku zbunjivala neke omladince, ubrzo je postalo jasno da je Dušan povezan s partijskom organizacijom i da je zapravo njegov rad u radnoj službi poželjna okolnost i odlična kamuflaža. U takvoj konstelaciji formiraju se sredinom ljeta 1941. spomenuti omladinski aktivi i ćelije. Za sekretara (pročelnika) omladinske organizacije u Crikvenici postavljen je Dušan Cvetić, a uz njega su se u mjesnom odboru omladine od samog početka nalazili omladinci Albin Benić, Dragan Miskijević, Vladimir Uremović, Ljubo Stipanić, Slavko Ivančić-Temelj, Stanko Branšteter i još neki drugovi. Većina spomenutih bili su ujedno i sekretari ćelija i aktiva omladinskih grupa. Grupe su se, međutim, s vremena na vrijeme mijenjale i prestrojavale.

Sigurno je da ovi podaci nisu potpuni. Štoviše, poznato je da je čitav niz i drugih omladinaca i grupa bio povezan (Vlado Ivančić-Popaj, Mile Ivančić-Pinki, Pero Turina, Boško Petrik, Ivan Vičić-Basta, Branko Radil, braća Kostrenčić-Kacaci, Emilo Car, Joško Ivančić-Kukavac, Ivo Car-Kabalin, Vlado Vičić-Vičičko, Zdenko Makuc i drugi).

I među ženskom omladinom formirale su se organizirane grupe, te je poznato da su u to doba bile aktivne u izvršavanju zadataka, osim ostalih: Lena Parać-Blažić, Mira Lukšetić-Marković, Vazma Car-Vuksanović, Ivana Car-Stela, Marija Car-Bubanj i mnoge druge.

Konspiracija nije dopuštala informiranje o svim pojedincima i njihovim aktivnostima, pa bi za kompletiranje podataka o radu cjelokupne omladinske organizacije u Crikvenici svakako trebalo iskoristiti i druge dodatne izvore. U ovom se napisu iznose samo podaci koji su dobro poznati meni i mojim neposrednim suradnicima (Marijan Matejčić i Ljubo Stipanić).

Baš nekako u vrijeme aktiviranja tih omladinskih grupa došao je u Crikvenicu iz Zagreba Marijan Badel, narodni heroj, duže vrijeme organizirani član Komunističke partije. U Crikvenicu se sklonio pred hapšenjem i nakon kraćeg se vremena već povezao s nama omladincima. Održavao je kraća izlaganja poput kursa iz marksizma, podnosio izvještaje o političkoj i vojnoj situaciji u Jugoslaviji i svijetu. Takve je sastanke održavao u hotelu »Crikvenica« gdje je bio i nastanjen, u gradskom parku, na barci u vožnji kanalom, a s nekim manjim grupama u šetnji ili u drugim razgovorima. Takvim su sastancima redovito prisustvovali i pojedini članovi Mjesnog odbora omladine, a povremeni i neki ostali drugovi, npr.: Nikola Matić, Marijan Matejčić, Vlado Ivančić itd. U to je vrijeme bila aktivna i grupa koju su sačinjavali

studenti Vitomir Gašparović, Marijan Matejčić i Zlatko Car-Ćampa. Ta je grupa kontaktirala s drugovima Marijanom Badelom, Vladom Matetićem, Karlom Radilom i Rafom Brozičevićem.

Materijali i informacije koji su bili prorađivani na sastancima s drugom Marijanom Badelom, prenošeni su u osnovne grupe i predstavljali su dio rada tih organizacija, uz ostale organizacione i akcione zadatke. Omladina je bila angažirana i u traženju smještaja za Marijana Badela i njegovu drugaricu (koja je za boravka u Crikvenici rodila mrtvorođenče) koji su iz Crikvenice najprije prebačeni u Ladvič, a odanle u partizane.

Osim mnogih omladinskih grupa u ljetu 1941. formirana je i grupa pod imenom »Aktiv glazbe«. Sekretar te grupe bio je Vladimir Uremović, a članovi: Mato Car-Kovačić, Zdravko Gržičić-Japa, Ivan Uremović, Marijan Pavletić, Oldrich Super, Velimir Župan, Ivan Matejčić-Braco i Anđelo Car-Pamprla. Iz te grupe omladinaca Oldrich Super poginuo je kasnije u NOB-i.

U radu ove grupe vrlo je važna bila činjenica da se većina njenih članova već otprije amaterski bavila sviranjem i da je svoje pokuse nastavila i u vrijeme okupacije i kasnije u NOB-i. Njihovi su sastanci bili povezani s glazbenim pokusima i na taj način se otklanjala sumnja o njihovoj ilegalnoj aktivnosti za NOP. Pokazalo se, naime, u praksi da je bavljenje glazbom pomoglo u uspostavljanju veza s talijanskom vojskom, jer Talijani imaju prirođeni afinitet prema glazbi uopće. Ta je okolnost vješto iskorištena, te su omladinci među vojnicima nalazili poznanike i od njih dobivali dragocjene podatke o snagama, namjerama i kretanju talijanske vojske u akcijama protiv partizana koji su bili u neposrednoj blizini Crikvenice. Od Talijana je omladina dobivala čak i sanitetski materijal (do kojega je inače bilo teško doći) te cigarete. Izvorište sanitetskog materijala bila je i ordinacija dra Ivana Sobola, zatim apoteka Vlada Smokvine te talijanskog vojnog liječnika dra Viktora Finderlea koji je kasnije prešao u partizane. U općinskoj ambulanti kojom je rukovodio profašista dr Skomorovski, radio je kao student praktikant Marijan Matječić i uspješno iz ambulante iznosio velik dio sanitetskog materijala razne vrste. Tako sakupljeni sanitetski materijal iznosile su iz Crikvenice Petra Matejčić-Babica i Anđelika Car-Miskijević i taj su materijal predavale vezi kojom je upućivan na slobodni teritorij.

Čini se da je karabinijerima ipak bilo nešto sumnjivo pa su u omladinske grupe ubacivali svoje doušnike. Tako se u grupu glazbe uvukao neki Bruno iz Bakra (nije sigurno da mu je to bilo pravo ime), ali je na tu okolnost upozorio jedan talijanski oficir, pa je prema Brunu uspostavljen poseban odnos i oprez. Da bi se Brunu onemogućilo doušništvo, planirano je bilo njegovo likvidiranje, ali je upravo u to vrijeme premješten iz Crikvenice. U međuvremenu, da prisutnost Brunova ne bi onemogućavala djelovanje grupe, Dušan Cvetić je neke sastanke i održavanje glazbenih pokusa prebacio u ustaški stan (Štros-

majerovo šetalište broj 30 na prvom katu). Tamo su prema glazbi iskazivali izvjesne simpatije i povjerenje, pa je grupa bez ikakva nadzora i nesmetana mogla usmjerivati svoje akcije. Tako je, po zadatku mjesnog odbora omladine, kamufliran u logoru ustaške mladeži, aktiv glazbe u tim prostorijama imao čak i jedno skladište sakupljenog materijala i štampe, a da to okupator i njegove sluge nisu mogli ni naslutiti. Na istom mjestu, samo u dvorišnoj zgradi (prije mljekarna, a danas pogon Vinodolske tiskare), nalazilo se domobransko prihvatilište u kojemu su omladinci nalazili dragocjenog materijala i povremeno ga odanle neprimjetno odnosili izvan žice. Samo prebacivanje preko žice bilo je olakšano time što se sav materijal prenosio u kovčezima za glazbene instrumente, pa talijanske straže na bloku nisu nikada provjeravale što u tim kovčezima prelazi izvan žice.

Sastanci spomenute grupe održavali su se i na drugim mjestima, tako ponekad u dvorišnoj prostoriji hotela Crikvenica, zatim u kući Vladimira Uremovića (Školska ulica 27) pa u kući Mata Cara (Školska 4) te u kući Oldricha Supera (Štrosmmajerovo šetalište 10). Na sastancima je bila organizirana ideološka izobrazba i dijeljeni konkretni zadaci. Aktivnost se uglavnom sastojala u sakupljanju, prenošenju i raspačavanju štampe, letaka i drugog materijala, zatim redovnih sastanaka na kojima su razrađivane akcije i proučavan materijal i direktive. U taj rad treba ubrojiti i uspješno prikupljanje podataka o broju i kretanju okupatorskih snaga i njihovih namjera te organizacija prebacivanja drugova omladinaca na slobodni teritorij (Mato Matejčić-Đukica, Vitomir Cvetić, Ivo Car iz Dvorske) itd.

Pojedini članovi aktiva glazbe povezivali su se povremeno s aktivistima i omladincima iz drugih grupa, naročito pri prenošenju štampe i drugog materijala. Tako su se ti kontakti povremeno održavali u samoj Crikvenici, ali isto tako i u neposrednoj okolici (Aleksandar Flaker — Selca, Bogoljub Domijan — Dramalj, Mate Saftić — Grižane).

Uoči proslave oktobarske revolucije 1941. u Crikvenici i okolici pojavili su se leci s pozivom rodoljubima i antifašistima Hrvatskog primorja da stupe u partizanski odred koji je djelovao iznad Grižana. O tome letku piše prof. dr Vinko Antić u knjizi »Selca u borbi«. Matricu za taj letak ispisao je na svojoj pisaćoj mašini drug Ljubo Stipanić kojemu je putem nepoznate veze bio dostavljen originalni rukopis letka. Drug Stipanić je tu mašinu sačuvao do danas kao dragi trofej iz ilegalnosti.

Pod konac 1941. počele su i veće represalije okupatora. Kao odmazda za aktivnost partizana u blizini Crikvenice, nakon kratkog insceniranog sudskog postupka, osuđeni su na smrt i strijeljani dr Ivan Sobol i omladinac Franjo Car te još nekoliko drugova koji nisu bili mještani, ali su zatečeni i uhapšeni u Crikvenici. Prilikom izvršenja toga čina 26. XII omladinci su izvršili zadatak odvraćanja stanovništva da prisustvuje presudi i egzekuciji, čime je okupator nastojao zastrašiti stanovništvo i odvratiti ga od bilo kakve aktivnosti usmjerene pro-

tiv okupatora i njegovih slugu. Taj je zadatak omladina uspješno obavila.

Ovi su zapisi nastali na osnovi sjećanja ondašnjih aktivnih omladinaca. Oni su nepotpuni zbog predugog intervala od doba zbivanja pojedinih događaja. Vrijedilo bi zato uložiti više truda u daljnjem radu na rasvjetljavanju povijesnih trenutaka iz naše borbe u ovom kraju, a napose u okupiranoj Crikvenici, i sve to negdje objaviti, kako ne bi pali u zaborav.